

Theater
16 december 2008
Anthony Fiumara

Witte voorstelling

kunst

Actrice Barbara Duijfjes (met paardenmasker) en pianist Reinier van Houdt in 'Aantekeningen van een zoogdier'. © FOTO JÖRGEN CARIS, TROUW

Erik Satie is vooral bekend vanwege zijn simpele pianowerken. Na meer dan 100 jaar wordt zijn anti-wagneriaanse toneelmuziek 'Le fils des étoiles' voor het eerst theateraal uitgevoerd, in een hedendaagse context.

Wit, zo wilde Satie dat de muziek bij het toneelstuk 'Le fils des étoiles' (1892) zou klinken. Blanco, zonder emoties. Het orkest mocht geen grimassen maken als een personage het toneel betrad – de bomen in het decor vertrokken immers ook geen spier, aldus de componist. Met zijn 'witte muziek' ageerde Satie tegen het hyperexpressionisme van Richard Wagner, de componist die de Franse muziek aan het eind van negentiende eeuw in zijn greep hield.

Satie schreef de toneelmuziek voor 'Le fils' in opdracht van Joséphin Péladan, toneelschrijver en 'imperator' van zijn eigenhandig opgerichte 'Katholieke Orde van de Roos + het Kruis'. Péladan hoopte dat Satie een meeslepend wagneriaans drama zou componeren, waarin de Middeleeuwen van Parsifal tot leven gewekt zouden worden. Satie's 'Le fils des étoiles' klonk daarentegen koel, elegant en opmerkelijk tijdloos: een aaneenschakeling van miniaturen als in een rozenkrans, een drie-akter met de helderheid van een Palestrina-mis.

Voordat het tot de onvermijdelijke breuk kwam tussen Satie en Péladan, werden de drie Preludes nog wel uitgevoerd tijdens de eerste voorstelling van 'Le fils'. De rest van dat uur muziek verdween in een la – in schetsvorm, naar stellige overtuiging van componist Piet-Jan van Rossum. Hij hercomponeerde Satie's toneelmuziek op basis van die schetsen, terwijl Petra van der Schoot (beeld en regie), actrice Barbara Duijfjes en pianist Reinier van Houdt werkten aan een wonderlijke tekstloze encenering vol associaties.

Satie zou dolblij zijn geweest met 'Aantekeningen van een zoogdier', zoals de titel van de voorstelling rond 'Le fils' luidt: een wit decor, met een madurodam aan kleine witte kerkjes, een kast met witte dierenmaskers en een witte tafel en een zwarte vleugel bepalen het beeld in het Haagse Zeebelt Theater.

„Het zijn drie aktes geworden, zoals het oorspronkelijke stuk van Satie”, zegt regisseur Petra van der Schoot tijdens de repetities. „De eerste akte is een soort inleiding, waarin Satie's scènemuziek live door Reinier wordt gespeeld. In de tweede akte wordt meer geacteerd: Reinier komt daarin los van zijn piano en beweegt zich in zijn 'witte binnenwereld'. En in de laatste akte vervreemdt alles nog meer. Piet-Jan heeft daar de elektronische muziek voor gemaakt. In die akte gaan we naar buiten met projecties van filmpjes. Die hebben we opgenomen in 'idyllische' aangeharkte groenstrookjes niemandsland, zoals die vaak te vinden zijn tussen de armen van een groot verkeersplein.”

Behalve Van Houdt en zijn piano hoor je hoe componist Van Rossum elektronisch bewerkte muziek uit luidsprekers op het toneel laat komen. Soms mengt die met de piano, andere keren staan de aan Satie ontleende klanken op zichzelf. Van Rossum: „Ik heb Satie's muziek voor de eerste twee aktes redelijk intact gelaten. Af en toe verdwijnt Reinier, dan gaat Satie's muziek verder over de luidsprekers. In de laatste akte ben ik met de muziek van Satie aan de haal gegaan. Ik heb Reiniers pianospel opgenomen, daarna alle akkoorden in de computer los van elkaar geknipt en die vervolgens in een nieuwe volgorde gemonteerd en bewerkt. Ik heb mijn eigen muziek gemaakt met de akkoorden van Satie, maar wel op zó'n manier dat ik Satie nog recht in de ogen kan kijken. Want hij is een van de componisten met wie ik mij het meest verwant voel.”

Van Houdt vult aan: „En ik ben bij jou thuis geweest. Daar hebben we op een oude ontstemde piano een tweede klanklaag opgenomen, als extra kleur in de ruimte. Van Rossum: „En de Preludes achtte ik zó bekend, dat ik daar met elektronica een soort akoestische lijst omheen heb gemaakt. De eerste Prelude hoor je alsof die uit een oude knarserige radio komt, de tweede heb ik op een echte grammofoonplaat laten persen; en de derde verdwijnt in de ruimte, als een slecht ontvangen radiostation. Ik heb ook documentair materiaal gebruikt dat aan Satie's tijd gerelateerd is. Je hoort bijvoorbeeld de stem van Madeleine Milhaud, die Satie's kamertje na zijn dood heeft leeggeruimd. Je hoort Maurice Ravel langskomen, die in de tijd van 'Le fils' bevriend was met Satie – net als Jean Cocteau, die ik in mijn elektronische muziek verwerkt heb met stukjes uit diens film 'Orphée.’”

De 'witte' voorstelling is uiteindelijk helemaal Satie geworden – behalve de muziek roepen de opeenvolging van soms komische, soms licht ontregelende beelden en dromerige handelingen een kinderlijke verwondering bij de toeschouwer op. Die laten zich niet makkelijk in woorden vertalen. Van Houdt met een apenmasker en Duijfjes met een paardenmasker (allebei wit, dat spreekt voor zich); een tafel waaraan de pianist de grootte van zijn honger meet met een duimstok; de gefilmde scènes langs de snelweg, met een witte vleugel als een sarcofaag: je valt van de ene verbazing in de andere. En toch heeft alles te maken met de binnenwereld van de immer eenzaam gebleven Satie.

Van Rossum: „Iemand zei ooit dat je in de kunst mollen en vossen hebt. Mollen brengen het grootste deel van de tijd onder de grond door. Soms vinden ze iets en daarmee komen ze dan boven de grond, om het uitgebreid te bekijken. Maar er liggen altijd vossen op de loer: kunstenaars die constant aan het spieden zijn wat ze van die vondsten kunnen gebruiken. Satie was zo'n mol, iemand die de verdieping opzocht tegen beter weten in. Ik denk dat dat het belangrijkste is: dat wij ons als kunstenaars verwant voelen met de mol Satie.”

© Trouw 2008, op dit artikel berust copyright.

Voorstellingen en opnamen

'Le fils des étoiles. Aantekeningen van een zoogdier': 16/12 – 18/12 in Theater Zeebelt, Den Haag; 15/2 Theater aan het Vrijthof, Maastricht; 28/2 Plaza Futura, Eindhoven; 3/3 Theater Kikker, Utrecht; 25/4 Grote Kerk, Veere. Info: <http://aantekeningenvaneenzoogdier.nl/>

De Preludes uit 'Le fils des étoiles' werden al vaker op plaat gezet, onder meer door Reinbert de Leeuw (opname verkrijgbaar via de Trouw-shop), Jean-Yves Thibaudet en Claire Chevalier. Maar van het integrale werk bestaan tot nu toe maar een paar opnamen.

De Engelse componist/pianist Christopher Hobbs was de eerste die – in 1989 – de schetsen van 'Le fils' reconstrueerde en registreerde – een opname die niet meer te krijgen is.

Onlangs nam Steffen Schleiermacher deze Hobbs-versie op bij het Duitse label MDG (613 1063-2).